

Hrvatski doktor Faust: u prigodi 85. godišnjice smrti dr. Isidora Kršnjavog (1927.—2012.)

Slikar Ljubo Babić svojedobno je s pravom zapisao: »Aktivnost je Isidora Kršnjavoga tolika, da je lakše reći, što on nije bio, nego što je bio: slikar i profesor, povjesničar i pravnik, organizator i inicijator, književnik i esejist, kao predstojnik odjela za bogoštovlje i nastavu naručitelj i mecena, tvorac osnova za nastavu i graditelj škola i ateliera, pisac romana, stručnih radnja, novinar, tumač i prevodilac Dantea, sabirač pučkog umijeća«. Usprkos svega što je bio i učinio za hrvatsku prosvjetu i kulturu, Kršnjavi je od brojnih suvremenika mahom bio preziran, a od njihovih idejnih baštinika desetljećima nakon smrti prešućivan.

Nakon sklapanja Austro-ugarske nagodbe (1867.) dotadašnja je Habsburška Monarhija podijeljena na austrijski (cislitavski) i ugarski (translitavski) dio. Prema novonastalom državno-pravnom ustroju Dalmacija i hrvatski dio Istre, zajedno sa slovenskim zemljama (Štajerska, Koruška, Kranjska i Gorica) ušle su u austrijski dio Monarhije, a banska Hrvatska, zajedno s Vojvodinom, u ugarski. Godinu dana kasnije (1868.) sklopljena je Hrvatsko-ugarska nagodba, koja je bila subdualistička korekcija uspostavljenoga dvojnog uređenja države. Prema tom su aktu Hrvatska i Ugarska na duži rok uredile međusobne državno-pravne odnose. Naime personalna unija s Ugarskom iz 1102. i realna unija iz 1790. bile su raskinute revolucionarnim događajima 1848./49., pa je odnos dviju kraljevina bio do 1868. neodređen. Sa svojih 70 članaka Nagodba je bila temeljni zakon hrvatsko-ugarskih odnosa sve do 1918. godine. Njome je, prvo, utvrđena nerazdruživost zemalja Krune sv. Stjepana. Nadalje, dogovoreni su zajedničko zastupstvo, zajednički poslovi i zajednička vlada za sve poslove osim unutarnjih te pravosuđa, bogoštovlja i nastave, koji su pripali djelokrugu autonomnije Zemaljske vlade za Hrvatsku i Slavoniju (banska Hrvatska). Prema odredbama Nagodbe banska je Hrvatska bila podređena Ugarskoj u dva važna pitanja: bana je imenovao kralj na prijedlog ugarskoga ministra predsjednika, a ministar za Hrvatsku i Slavoniju nije bio odgovoran hrvatskom Saboru, nego zajedničkom Saboru u Budimpešti. Prema Nagodbi u banskoj je Hrvatskoj službeni jezik bio hrvatski, a u zajedničkim su se poslovima trebali ravnopravno koristiti hrvatski i mađarski. Ta se odredba često kršila na štetu hrvatske jezične ravnopravnosti. U financijskim pitanjima banska je Hrvatska bila posve ovisna o Ugarskoj jer je njezin proračun potvrđivao ugarski ministar financija. Pitanje pripadnosti grada Rijeke riješeno je »riječkom krpicom« u korist Ugarske, što hrvatski Sabor nije nikada prihvatio. Unatoč brojnim ograničenjima koja su proizlazila iz Hrvatsko-ugarske

nagodbe, ipak je osigurala relativno stabilan državno-pravni položaj banske Hrvatske koji je omogućivao moderniziraju njezinih tada već dobrim dijelom zastarjelih institucija vlasti. Za Isidora (Isu) Kršnjavoga bila je to prilika da unutar zadanoga političkog okvira ostvari brojne zamisli na polju prosvjete, umjetnosti i kulture.

Prvi nagovještaj da će životni put Isidora Kršnjavog biti prožet proturječjima vezan je uz njegovo rođenje. Iako nije sporno da se rodio 22. travnja 1845., mjesto rođenja ostalo je obavijeno tajnom. Naime Isidor Pavao Josip Ljudevit, sin Karoline rođene Semelić i Ignacija Kršnjavog, geometra na imanju grofa Pejačevića, upisan je, bez logičnog objašnjenja, u matičnu knjigu rođenih u Našicama, ali i u onu župe sv. Duha u Feričancima.

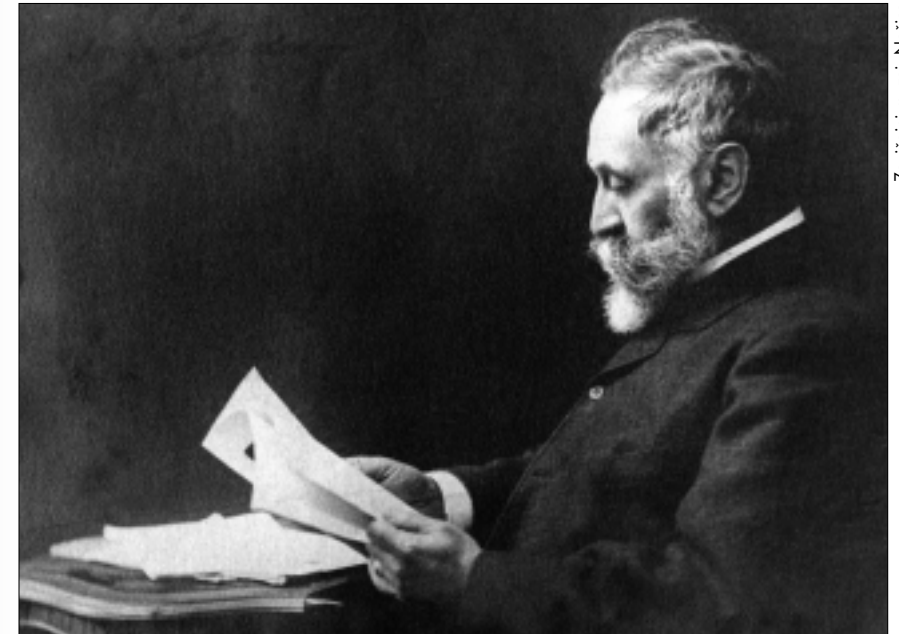
Mladi Kršnjavi stječe svoja prva školska znanja kod požeških franjevaca, što je kod njega razvilo veliku naklonost prema tom katoličkom crkvenom redu. Poslije prerane očeve smrti primljen je 1854. u plemićki konvikt na zagrebačkom Gornjem gradu. Ispit zrelosti položio je 1863. u njemačkoj krajiškoj gimnaziji u Vinkovcima. Uskoro je kao suplent dobio namještenje u osječkoj gimnaziji, gdje je predavao povijest, njemački jezik i filozofsku propedeutiku. Kao gimnazijski nastavnik predložio je sustav hrvatskoga brzopisanja (stenografije) te je zbog toga, mnogo godina kasnije, imenovan počasnim članom Hrvatskoga stenografskog društva.

Tijekom školovanja u Zagrebu Kršnjavi je prvu slikarsku poduku primio od Methudija, učitelja risanja u gornjogradskoj gimnaziji. Snažan umjetnički interes nije ga napuštao ni u Osijeku, gdje mu je učiteljem bio poznati slikar Hugo Conrad von Hötzenndorf.

Godine 1866. Kršnjavi je na bečkom Sveučilištu upisao *trienium*, trogodišnji studij povijesti, matematike i fizike. Položivši sva tri rigorozna promoviran je 1870. na čast doktora filozofije. Tijekom posljednja dva semestra trienija bio je upisan i na bečku Umjetničku akademiju. U želji da stekne što solidnije umjetničko obrazovanje uputio se u München, gdje je pohađao tamošnju Umjetničku akademiju. Tu je postao učenikom Johanna Leonharda Raaba i, kasnije, Wilhelma Dietza.

Tijekom svojih umjetničkih lutanja između Beča i Münchena Kršnjavi je 1872. sklopio brak s bogatom Bečankom Wilhelminom Marijom Fröschl. Uskoro je troškom svoga tasta otputovao u Italiju, gdje je zimi 1872./73. slikao u Veneziji. Ujesen 1873. odlazi u Rim, gdje je proučavao djela velikih majstora u tamošnjim galerijama. Za proljetnih mjeseci 1874. boravi u Napulju, gdje odlazi u muzeje i proučava rimske starine. Tada posjećuje Pompeje te slika u Sorrentu i na Capriju.

Za boravka u Vječnom gradu Kršnjavi se upoznao s đakovačkim biskupom Josipom Jurjom Strossmayerom, koji ga je, vidjevši da mladom umjetniku ne polazi za rukom slikarskom kičicom osigurati dostatna sredstva za život, privolio na povratak u Hrvatsku i ulazak u akademsku zajednicu. Ujesen 1878. Kršnjavi je biskupovim zauzimanjem imenovan izvanrednim profesorom na katedri za

I. Kršnjavi

Zavičajni muzej, Našice

povijest umjetnosti i klasičnu arheologiju na Mudroslovnom (Filozofskom) fakultetu Sveučilišta Franje Josipa I. (danas: Sveučilište u Zagrebu).

Nakon dolaska u glavni hrvatski grad Kršnjavi je bio osoba od velikog povjerenja biskupa Strossmayera. Bio je jedan od glavnih provoditelja njegovih zamisli na polju umjetnosti, posebno likovnih. Godine 1882. odlukom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (danas: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti) imenovan je ravnateljem njezine galerije slika na rok od pet godina te je još iste godine prenio biskupove slike iz Đakova u Zagreb. Izradio je i privremeni katalog Strossmayerove galerije te razmjestio slike prema stilovima i epohama.

Još kao sveučilištarac Kršnjavi je došao u Zagreb s idejom da utemelji društvo za gajenje i promicanje umjetnosti i umjetničkog obrta. Društvo umjetnosti, osnovano 1868., nije zaživjelo iako je od Vlade dobilo dopuštenje za rad. Deset godina kasnije, sada kao sveučilišni profesor, Kršnjavi je zajedno s istomišljenicima, među kojima je bio i kanonik dr. Franjo Rački, predsjednik Akademije, oživio rad zamrloga Društva te je izabran za njegova prvog tajnika, a kasnije i dugogodišnjega uspješnog predsjednika. Zahvaljujući dolasku iskusnog graditelja Hermanna Bolléa u Zagreb, Kršnjavi je mogao pristupiti ostvarenju zamisli o osnutku škole za izobrazbu obrtnika. U prosincu 1882. svečano je otvorena Obrtna škola s internatom. Kako Zemaljska vlada nije htjela preuzeti odgovornost za novu školu njezinu je upravu organiziralo Društvo umjetnosti, koje je na čelo škole postavilo direktorij, kojemu je Kršnjavi bio besplatni pročelnik. Šest go-

dina potom Vlada je preuzela u svoju nadležnost i Obrtnu školu i njoj pripadajući Muzej za umjetnost i obrt te ih proglasila zemaljskim zavodom.

Godine 1884. Kršnjavi se odlučuje na sudbonosan korak koji će obilježiti čitav njegov život i djelovanje. Na nagovor Ivana Vončine, predstojnika Odjela za bogoštovlje i nastavu, kandidirao se u Brodu na Savi (danas: Slavonski Brod) i bio izabran za zastupnika u hrvatskom Saboru kao kandidat vladi lojalne Narodne stranke (mađaroni). Protukandidat mu je bio poznati hrvatski povjesničar Tade Smičiklas, koji je kandidiran u ime Neodvisne narodne stranke (obzoraši), iza koje je stajao biskup Strossmayer. Tom je prigodom biskup tražio od sebi podložnoga svećenstva da ne glasuju za Kršnjavoga. Napuštanje oporbenih redova i ulazak u političku arenu na strani omrznutih mađarona bio je za Kršnjavoga izazov koji je svjesno prihvatio jer je s pravom držao da mu se tako otvara jedina mogućnost učinkovitog rada i djelovanja na polju prosvjete i napretka. Kršnjavi se našao na udaru političkih protivnika, ali i raznih zavidnika, koji su ga nazivali »izdajicom i zlotvorom«. Otkazano mu je mjesto ravnatelja Strossmayerove galerije, a njegove prijateljske veze s đakovačkim biskupom prekinute su zauvijek. Za Strossmayera je Kršnjavi postao »obična ništarija«, a Rački mu je tek godinama poslije priznao velike zasluge za hrvatsku znanost, umjetnost i kulturu.

Nakon što je ušao u politiku Kršnjavi je, iako i sam već sveučilišni nastavnik, u Beču upisao studij prava koji je 1891. završio stjecanjem doktorata.

Kao zastupnik u Saboru sudjelovao je u svim važnijim raspravama. Kada je vlada predložila nov zakon za reorganizaciju pučkoga školstva bio je izvjestitelj te je postigao da se općine zakonski obvežu davati učiteljima raspoloživa obradiva zemljišta na korištenje, čime je uspio znatno popraviti njihov materijalni položaj. Zabranu udaje učiteljica nije uspio spriječiti, iako mu je to bila žarka želja.

Na saborskoj sjednici održanoj siječnja 1885. Kršnjavi se verbalno sukobio s pravaškim zastupnikom Milanom Pavlovićem. Držeći da mu je povrijeđena čast izazvao ga je na dvoboj pištoljima. Srećom, u dvoboju nijedan nije ozlijeđen. Budući da Katolička crkva nije odobravalala dvoboj kao način obrane časti, Kršnjavi je bio kažnjen ekskomunikacijom. Nakon učinjene pokore, odobrenjem pape Lava XIII. ponovno je primljen u krilo Crkve.

Tijekom ljetnih mjeseci 1891. proputovao je Dansku, Norvešku i Švedsku kako bi proučio tamošnje školstvo. Ondje se upoznao s glasovitim dramatičarem Henrikom Ibsenom, ali i brojnim drugim ličnostima s kojima je ostao u vezi. Ujese iste godine imenovan je predstojnikom Odjela za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade. Dolaskom na vlast otvaraju mu se brojne mogućnosti za djelovanje. Ne priznajući nikakva ograničenja Kršnjavi povezuje sve financijske potencijale Zemaljske vlade, ali i grada Zagreba te ostvaruje brojne pothvate kojima je na polju prosvjete i kulture nadmašio sve svoje prethodnike, ali i nasljednike.

Kršnjavom je prva briga bila namaknuti novac za podizanje i uređivanje školskih zgrada i crkava, a nemala je sredstva utrošio na podupiranje znanosti i umjetnosti. Pokazavši se kao izvrstan upravitelj i organizator u kratkom je roku us-

pio utjerati zaostale dugove i otvoriti vladi znatno vrelo prihoda. Ostavio je glavnicu, koja je s vremenom narasla na 800.000 zlatnih kruna. Kršnjavi je znao naplatiti i tražbine od Mađarske iz obračuna zajedničkih prihoda utvrđenih Hrvatsko-ugarskom nagodbom. Naime, do 1893. narasla je ta svota na više od šest milijuna kruna. Znajući da ništa što se od te svote uštedi ne će otići u hrvatski zemaljski proračun, nastojao je da što više toga novca privede hrvatskim kulturnim svrhama. Metoda je bila jednostavna i učinkovita: račune je slao u Budimpeštu na naplatu nakon što bi se naručeni posao već obavio.

Kršnjavi je osobitu pozornost posvetio graditeljstvu. U tu je svrhu u krilu Obrtne škole osnovao graditeljsku školu. Za nepune četiri i pol godine obnašanja dužnosti odjelnog predstojnika sagradio je, pregradio ili dogradio više od devedeset učevnih zavoda i više od devedeset crkava u Hrvatskoj: gimnaziju u Sušaku, nautičku školu u Bakru, školsku zgradu te internat za učenike srednjih škola u Gospiću, grko-katoličku crkvu u Križevcima, grčko-istočnu (pravoslavnu) crkvu u Pakracu i mnoge druge.

U Zagrebu je udario svoj pečat na mnoge važne institucije među kojima se posebno ističu: gimnazija na današnjem Rooseveltovu trgu, Glazbeni zavod, Hrvatsko narodno kazalište i dr. Najviše ljubavi, zanosa i pažnje uložio je Kršnjavi u uređenje gornjogradske palače obitelji Paravić u Opatičkoj 10, u koju je smješten Odjel za bogoštovlje i nastavu: »Temeljna ideja koja me je vodila, jest da zgrada, u kojoj se obavljaju najodlučniji poslovi na polju nastave, u kojoj se utječe i na upravna pitanja bogoštovlja, vanjskim svojim oblikom bude primjerena toj zadaći vlade. Želio sam da se tu na umjetnički način izraze svi kulturni temelji, na kojima stoji naša nastava: klasična prošlost i kršćanstvo, idealizam i realizam. Htio sam, da u glavnoj svečanoj dvorani slike i skulpture sjećaju na bogoštovlje, nastavu, znanost i umjetnost i na četiri fakulteta sveučilišta, a na stijenu da dođu slike iz hrvatske kulturne povijesti. Htio sam, nadalje, da jedna soba bude u pompejanskom stilu slikana, jer je klasična prošlost jedan od glavnih temelja naše nastave, a drugu sam sobu dao urediti u stilu renesanse, jer smo prožeti duhom toga duševnoga pokreta. Izvana na zgradi odredio sam da budu biste Platona i Aristotela«.

Kršnjavijevom zaslugom preuređen je Arheološki muzej, a za njegov je fundus nabavio zbirku kipova grofa Nugenta. Tako je zagrebački Arheološki muzej, poslije bečkoga, postao najbogatiji muzej klasičnih kipova u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Za isti je muzej nabavio i veliku numizmatičku zbirku. Istodobno je za Sveučilišnu knjižnicu kupio *Patrologiju* Jacquesa Paula Mignea, višesveščano djelo od iznimne važnosti za proučavanje najranije crkvene povijesti.

Kršnjavijevom zaslugom uvedena je realna gimnazija novoga tipa koja je kasnije prihvaćena i izvan Hrvatske. Na njegov je poticaj u srednje škole uvedeno gombanje (tjelovježba) i mačevanje. U svim novim školskim zgradama Kršnjavi je dao graditi posebne gimnastičke dvorane opremljene spravama za vježbanje. Njegovo djelovanje u stručnim školama rezultiralo je stvaranjem domaćih kvali-

ficiranih radnika i stručnjaka u građevinarstvu, građevnim obrtima i zanatstvu uopće. Za potrebe učitelja i srednjoškolskih profesora pokrenuo je 1892. *Nastavni vjesnik*.

Matici je hrvatskoj dao posebnu subvenciju za izdavanje prijevoda latinskih i grčkih klasika, htijući da svi budu dostupni na hrvatskom jeziku.

Kao gradski zastupnik Kršnjavi se zauzimao za izgradnju gradske električne centrale u Zagrebu. Također je bila važna njegova građevna regulativa: tražio je da se poruše kućerci u Radničkom dolu i da se sredinom ceste sagradi široka aleja zelenila. Ta je zamisao realizirana tek pola stoljeća kasnije. Na njegov je prijedlog otvoren prolaz između zagrebačkoga parka-šume Tuškanka i Illice.

Kršnjavi je kao čovjek iz visoke hrvatske politike često boravio u Pešti, i kao odjelni predstojnik i kao zastupnik u ugarskom Saboru. Ambicija da postane ban ili točnije nikada okončano putovanje prema banskoj stolici te njegove intelektualne i organizacijske sposobnosti učinile su ga opasnim za bana Khuena-Héderváryja, koji mu je omogućio djelovanje s pozicije vlasti. Iako su Kršnjavijevi uspjesi već ranije bili zazorni mnogima u Budimpešti i Zagrebu, njegov je formalni politički pad uslijedio 1895. nakon što su studenti, tijekom kraljeva boravka u Zagrebu, spalili mađarsku zastavu na Jelačićevu trgu. Visoki orden kojim ga je Franjo Josip I. htio odlikovati vraćen je u Beč, a Kršnjavi je nekoliko mjeseci kasnije, u travnju 1896., umirovljen. Sljedeće se godine, na vlastitu želju, vratio na zagrebačko Sveučilište.

Saznavši za njegov politički pad križevački biskup Drohobeczky uputio mu je proročanske riječi: »Neka Vam bude utjehom da ste savjesno radili za napredak svoje zemlje; a vrijeme će doći kada će se o tome Vašem prosvjetnom radu i nastojanju nepristranije i objektivnije suditi, i zasluge Vaše na prosvjetnom polju općenitije priznati i cijeniti«.

Za Kršnjavoga život izvan politike nije bio lako zamisliv, stoga je ujesen 1906. pristupio Frankovoj Starčevićевой hrvatskoj stranci prava zauzimajući se za provedbu politike prestolonasljednika Franje Ferdinanda i njegova belvederskog kruga. Postao je jedan od glavnih ideologa stranke, nastojeći povezati svoje političko iskustvo s frankovačkom koncepcijom suradnje s vrhovima države u nastojanju da se hrvatsko pitanje riješi unutar granica Monarhije. Na izborima za hrvatski Sabor u veljači 1908. bio je kandidat frankovaca u jednom od zagrebačkih izbornih kotara, ali nije izabran. Porazio ga je Gjuro Šurmin, član Hrvatsko-srpske koalicije.

Nakon što je stil vladanja Pavla baruna Raucha, koji je došao na bansku stolicu početkom 1908., doživio brojne oštre kritike ne samo domaće oporbene javnosti nego i britanskoga publicista i novinara Roberta W. Seton-Watsona (Scotus Viator), Kršnjavi se našao ponukanim da i on iznese svoje mišljenje o aktualnim političkim prilikama u banskoj Hrvatskoj. Naime, prema Britančevu mišljenju Rauchovo je banovanje bilo neustavno i u funkciji potpunoga podvrgavanja Hrvatske mađarskim interesima. Dobro poznavajući hrvatsku političku pozornicu,

ali i znajući tko su informatori od kojih je Seton-Watson dobivao obavijesti, Kršnjavi je, ne bez fine ironije, uspješno osporio njegovo negativno mišljenje o političkim odnosima pod banom Rauchom.

Kršnjavi je 1910. istupio iz redova Starčevićевой hrvatske stranke prava jer se protivio udruživanju frankovačkih pravaša sa skupinom kršćanskih socijala, okupljenih oko lista *Hrvatstvo*, u novu stranačku grupaciju pod imenom Stranka prava.

Kršnjavi se okušao i kao prevoditelj i komentator Danteove *Božanstvene komedije*, prema kojoj je imao poseban odnos: »Ona me snaži. Kad mislim na smrt, nemam osjećaj da ću biti potpuno zaboravljen«.

Za Kršnjavoga je od posebne važnosti bilo dugogodišnje prijateljstvo s uglednim hercegovačkim franjevcem fra Didakom Buntićem. Posebno je zanimljivo njihovo dopisivanje vezano uz izgradnju nove širokobriješke crkve. Međusobno uvažavanje nije mogla pomutiti ni politika. Kršnjavi je, naime, bezuspješno pokušavao izgladiti kobne političke razmirice između Hrvatske katoličke udruge, kojoj je na čelu stajao vrhbosanski nadbiskup Stadler i Hrvatske narodne zajednice, koju su predvodili bosansko-hercegovački franjevci.

Kada je u listopadu 1918. proglašena provizorna Država Slovenaca, Hrvata i Srba, koja je poslužila kao most za izlazak iz srednjoeuropskoga uljudbenoga kruga i nepromišljen ulazak u balkanski geopolitički prostor sa svim njegovim zamkama, Kršnjavi se našao na udaru novih vlastodržaca koji nisu skrivali netrpeljivost prema njemu i njegovu javnom djelovanju. Nakon prijatnji smrću, uklonjen je sa Sveučilišta te je postao prvi umirovljenik novonastale države.

U ljeto 1919. Kršnjavi je svoju privatnu knjižnicu poklonio Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu. Iste je godine obudovio, ali se uskoro oženio dugogodišnjom prijateljicom i suradnicom Štefom Iskrom, u hrvatskoj javnosti poznatijom pod umjetničkim imenom Iva Rod.

Kao velik štovatelj sv. Franje, Kršnjavi je tom katoličkom svecu, koji je navodno prošao i kroz Zagreb, u povodu sedamstote obljetnice smrti posvetio dva romana: *Božji vitez* i *Božji sirotan*.

Za svoje suvremenike i nažalost kasnije naraštaje Kršnjavi nije bio ništa drugo doli hrvatski doktor Faust koji je prodao dušu Mefistu u liku ozloglašenog bana Khuena-Héderváryja. Desetljećima je za loše informiranu hrvatsku javnost, slijepu na činjenice i ideološki deformiranu, Isidor Kršnjavi bio i ostao izdajica, izrod, nemoralan tip, karijerist, mađaron, frankovac, ulizica te čovjek bez ikakve časti i dostojanstva. Začudo, institucije koje je podigao bile su i ostale ponos hrvatskog naroda.

Dr. Isidor Kršnjavi umro je u Zagrebu 3. veljače 1927. godine.

• Stjepan Matković i Zlatko Matijević